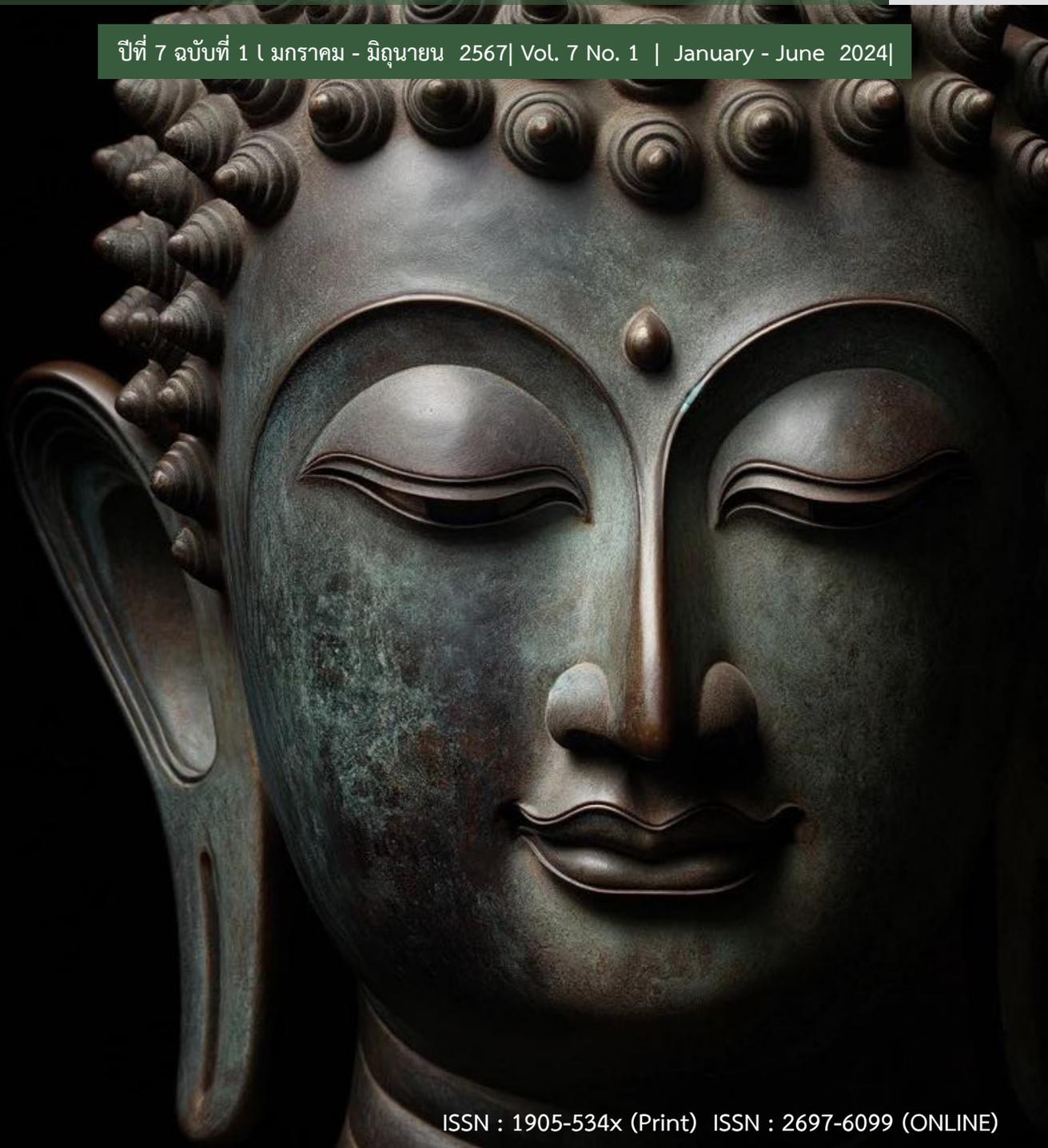

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

03

ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2567 | Vol. 7 No. 1 | January - June 2024 |

ISSN : 1905-534x (Print) ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ถอดรหัสภาพต้นแบบแม่พิมพ์ลายคำล้านนาประดับส่วนท้องเสาหลวง วิหารสกุลช่างลำปาง

Decode the Prototype Image of Lanna Pattern Printing Decorated on the Main Pillar's Midsection of the Lampang School Vihara

วิทยา พลวิฑูรย์

Withaya Phonwithun

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

Lanna.Rajamangala University of Technology

Corresponding Author, Email: Withayaart17@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเทคนิคงานลายคำประดับส่วนท้องเสาหลวงวิหารสกุลช่างลำปาง และกระบวนการออกแบบสร้างสรรค์แม่พิมพ์ต้นแบบที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะมีพัฒนาการอย่างชัดเจน โดยแหล่งโบราณสถานสำคัญ 4 แห่งที่ปรากฏงานลายคำชุดนี้ในพื้นที่จังหวัดลำปาง ดังนี้ วิหารพระพุทธรูป วัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา, วิหารจามเทวี วัดปงยางคก อ.ห้างฉัตร, วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ อ.เมือง และวิหารวัดคะตึก เชียงมั่น อ.เมือง

ผลการศึกษาพบว่าลายคำกลุ่มนี้มีอัตลักษณ์ร่วมสำคัญคือ มีเส้นคู่ขนานคดโค้งภายในมีลายเม็ดประจำเรียงอยู่ เส้นโค้งไขว้ตัดกันไปมาโดยมีดอกกลอยเรียงคั่นเป็นจังหวะ แต่ละดอกมีส่วนปลายขึ้นและลงสลับกัน ที่จุดตัดของแม่พิมพ์จะมีดอกผาซีกเรียงในแนวนอน หันส่วนฐานดอกเข้าหากัน ปลายดอกด้านหนึ่งชี้ไปทางซ้ายอีกดอกไปทางขวา และมีจุดตัดแนวตั้งของดอกที่เป็นส่วนเชื่อมลาย ซึ่งจุดตัดทั้งหมดทำให้ทราบถึงลักษณะของการสร้างแม่พิมพ์ต้นแบบที่ออกแบบไว้

ในรายละเอียดมีการแทรกลายช่วยยอดใบไม้ที่ออกขนานข้างของเส้นคู่วงโค้งและออกที่ส่วนปลายของดอก รูปแบบที่กล่าวมานี้คือลักษณะเฉพาะที่สำคัญ โดยแรกเริ่มประดับ

ที่เสาหลวงของวิหารพระพุทธ พุทธศตวรรษที่ 21 ต่อมาลวดลายมีพัฒนาการที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้นโดยปรากฏที่วิหารจามเทวี วัดปงยางคก มีลักษณะเส้นโค้งที่สามารถเชื่อมต่อกันได้ทุกเส้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2366 ที่วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ ได้นำแบบแผนงานลายคำจากวิหารพระพุทธมาสร้างขึ้นอีกครั้งของเสาคู่หน้าองค์พระประธานในวิหารหลังนี้ แบบแผนลวดลายดังกล่าวยังปรากฏที่เสาหลวงจำนวน 2 คู่ ของวิหารวัดคะตึกเชียงม่วน พ.ศ. 2375 ซึ่งลวดลายยังคงยึดตามแบบแผนโครงสร้างดั้งเดิมแต่ปรากฏอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์เข้ามาผสมผสานค่อนข้างมาก

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่ากลุ่มลายคำประดับห้องเสาหลวงแบบพิเศษนี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 และทำสืบเนื่องมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 โดยมีลวดลายซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ต่อมาอิทธิพลรัตนโกสินทร์เข้ามาปะปนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 ทำให้งานลายคำมีการเปลี่ยนแปลงตามค่านิยมในยุคสมัยนั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามลวดลายแบบพิเศษนี้ก็ไม่ใช่โครงสร้างและรูปแบบหลักไป ที่สำคัญไม่ปรากฏลวดลายลักษณะดังกล่าวนี้ในพื้นที่อื่น จึงสามารถชี้ชัดได้ว่าเป็นลวดลายแบบฉบับเฉพาะที่ปรากฏในงานลายคำสกุลช่างลำปาง

คำสำคัญ: ลายคำล้านนา, ศิลปกรรมล้านนา, การออกแบบลวดลาย, สกุลช่างลำปาง

Abstract

This academic article aims to study the techniques of decorating the pillar's midsection of the Lampang School Vihara, as well as the process of designing and creating original pattern printings having distinct characteristics and clear developmental progress. This study focuses on four significant archaeological sites where this set of decorative patterns appears in the province of Lampang namely: the Buddha Vihara of Wat Phra That Lampang Luang in Ko Kha district; the Chammadevi Vihara, Wat Pong Yang Kok in Hang Chat District; the Khom Kam Vihara, Wat Phra That Sadet and the Maim Vihara of Wat Ka Tuek, Chiang Man Muang District.

The study found that these groups of decorative patterns maintained significant common characteristics namely: It consists of parallel curved lines

with arranged bead-like motifs inside. The curved lines intersect each other, forming a rhythmic pattern with alternating florets. Each floret points upward and downward alternately. At the intersection points of the pattern, there are interlocking florets arranged horizontally, with the base of one floret facing towards the other. One end of the floret points left, while the other points right. There are also vertical intersection points of the florets, which serve as connecting parts of the pattern. These intersection points provide insights into the characteristics of the designed original patterns.

In detail, there are inserted motifs resembling leaf buds emerging from the sides of the parallel curved lines and extending at the ends of the florets. This described pattern is a significant and distinctive characteristic. Initially, the decoration started at the main pillars of the the Buudha Vihara, 21st Buddhist Century. Subsequently, the pattern evolved significantly and became more complex, appearing at the Chammadevi Vihara, Wat Pong Yang Kok, where in the pattern features interlocking curved lines that can connect seamlessly. In 2366 B.E., the Khom Kam Vihara, Wat Phra That Sadet has been reproduced the decorative pattern from the Buddha Vihara to create a new pair of columns in front of the main Buddha image in this Vihara. This above pattern also appeared on two pairs of main pillars at the Ka Tuek Chiang Man Vihara in 2375 B.E. It having adhered to the original structural framework, but has been mostly significantly influenced by Rattanakosin Arts.

It indicates that this special pattern of decorating the pillar's midsection has been present since the 21st Buddhist century continued into the 23rd Buddhist century, with increasingly intricate patterns. Subsequently, the influence of Rattanakosin Arts having emerged during the 24-25th Buddhist centuries, caused to change the decorative patterns according to those periods. However, this special pattern still retained its structural framework and its core format. A specially, these particular patterns are not found in the other areas. It, therefore, clearly indicates

as a unique pattern appeared in the Lampang School Craftsmen.

Keywords: Lanna Pattern, Lanna Arts, Pattern Design, Lampang's craftsmen school

บทนำ

การถอดรหัสภาพแม่พิมพ์ต้นแบบลายคำล้านนาประดับส่วนท้องเสาวิหารสกุลช่างลำปาง เป็นโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ประจำปีงบประมาณ 2566 ที่ทางผู้เขียนได้ทำการศึกษาค้นคว้า และได้บทสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่น่าสนใจ โดยมีเนื้อหาหลักเพื่อศึกษาหลักการสร้างสรรค์ออกแบบแม่พิมพ์ต้นแบบงานลายคำ และกระบวนการทางเทคนิคงานปิดทองแม่พิมพ์ฉลุภายในกลุ่มสกุลช่างลำปาง

จังหวัดลำปางทั้งในอดีตและปัจจุบันถือเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศิลปวัฒนธรรมที่อุดมไปด้วยงานศิลปกรรมโบราณโดยเฉพาะงานด้านพุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่า อันสะท้อนให้เห็นถึงมรดกภูมิปัญญาทางเชิงช่างที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่น ก่อเกิดเป็นงานศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะงานลายคำที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนตามแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ จนสามารถกำหนดได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ฝีมือสกุลช่างลำปาง

งานลายคำล้านนานิยมประดับตกแต่งศาสนสถาน และงานพุทธศิลป์ต่าง ๆ เพื่อความงดงามเสริมความศรัทธาให้เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม เป็นภูมิปัญญาเชิงช่างที่แสดงถึงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและแสดงความสามารถของช่างที่ได้คิดค้นออกแบบและสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการต่าง ๆ เทคนิคปิดทองล่องชาด หรือ แม่พิมพ์ฉลุลาย เป็นเทคนิคหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป คือ ใช้กระดาษสาหรือหนังสือสร้างเป็นแม่แบบลวดลายโดยการฉลุหรือเจาะเป็นช่องแล้วลงรักปิดทอง ทำให้เกิดเป็นลวดลายลักษณะซ้ำ ๆ ต่อเนื่องกันบนพื้นที่ลักษณะต่าง ๆ ตลอดจนสามารถปรับเปลี่ยนพลิกแพลงให้เกิดเป็นลวดลายขึ้นใหม่ได้ ซึ่งเป็นคุณลักษณะเฉพาะของเทคนิคดังกล่าว ประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจคือการออกแบบสร้างสรรค์ลวดลายที่ต้องอาศัยองค์ความรู้ทางด้านศิลปะร่วมกับศาสตร์อื่น ๆ เช่น คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งต้องใช้หลักการคำนวณและหลักทางทฤษฎีมาผสมผสานกับจินตนาการทางศิลปะ จึงจะเกิดเป็นลวดลายที่ดูพิเศษอย่างน่าสนใจชวนให้เกิดประเด็นสงสัยถึงวิธีคิดและ

กระบวนการในการสร้างสรรค์ออกแบบลวดลายของช่างโบราณ จนนำมาสู่การศึกษาและหาคำตอบ โดยได้สำรวจงานลายคำประดับท้องเสาของวิหารในพื้นที่จังหวัดลำปางที่มีรูปแบบและลักษณะใกล้เคียงกัน มี 4 แห่ง ดังนี้

วิหารพระพุทธ วัดพระธาตูลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง

วิหารพระพุทธ วัดพระธาตูลำปางหลวง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ขององค์พระธาตูลำปางหลวง จากข้อมูลตำนานพระธาตูลำปางหลวงและศิลาจารึกในวัดพระธาตูลำปางหลวงสันนิษฐานได้ว่าน่าจะถูกสร้างขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 โดย เจ้าหมื่นคำเพชร เจ้าผู้ครองเมืองนครลำปาง (สุรพล คำรืห์กุล, 2564: 68) โครงสร้างวิหารเป็นอาคารเครื่องไม้แบบปิด มีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 5 ห้อง ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ มีเสาหลวงทรงกลมประดับงานลายคำที่มีความสวยงามและถือเป็นแบบแผนทางศิลปกรรมในช่วงยุครุ่งเรืองของล้านนา ลวดลายประดับเสาหลวงประกอบไปด้วย ลายเชิงเสา คือ ส่วนที่อยู่ด้านล่างประดับด้วยเทคนิคปิดทองชุดลาย (*ฮายลาย*) ถัดขึ้นไปคือ ท้องเสา ซึ่งมีพื้นที่ประดับลวดลายมากที่สุดเรียกว่า ลายท้องเสา และส่วนบนสุดเรียกว่า หัวเสา มีลายบัวหัวเสาประดับ ทั้งสองส่วนนี้ทำด้วยเทคนิคแม่พิมพ์ฉลุลาย ลายคำประดับส่วนท้องเสาจำนวน 6 ต้น มีรูปแบบลายหลัก ๆ อยู่ 4 รูปแบบ โดยนิยมประดับลายคล้ายกันเป็นคู่ ๆ เว้นเสาหลวงคู่ด้านหลังองค์พระประธานที่แต่ละต้นทำลวดลายต่างกัน (ดูภาพที่ 3, 4) นอกจากนี้ตอนบนของเสาจะถึงลายบัวหัวเสาของคู่อื่น ๆ ยังปรากฏการปรับเปลี่ยนรูปแบบของลวดลายโดยเสาคู่ที่อยู่กลางวิหาร ซึ่งมีจารีกระบุปีที่สร้างเมื่อ พ.ศ. 2345 มีลวดลายอยู่ 2 กลุ่ม กลุ่มแรกมีลักษณะคล้ายดอกบัวมีก้านโค้งไขว้เชื่อมต่อกันที่ฐานดอกและปลายดอก (*คล้ายลายก้านแย่ง*) แทรกพื้นที่ว่างด้วยกระหนก ลายกลุ่มที่สองลักษณะคล้ายดอกบัวมีก้านตรงแนวตั้งเชื่อมขึ้นไปต่อกันแต่ละดอก (*คล้ายลายก้านต่อดอก*) ที่ปลายดอกทั้งซ้ายและขวามีก้านโค้งเกี่ยวสลักกันออกส่วนปลายเป็นกระหนกซึ่งลายกลุ่มนี้จะประดับต่อเนื่องด้านบนของเสา (ดูภาพที่ 5) เสาหลวงอีกคู่ที่ติดกับฐานชุกชีทำลวดลายท้องเสาเป็น 2 กลุ่มเช่นกัน กล่าวคือ กลุ่มแรกมีลักษณะเป็นเส้นคู่ขนานคดโค้ง มีลายเม็ดประคำอยู่ภายในไขว้ตัดกันไปมาซับซ้อน จุดที่เส้นคู่ขนานตัดกันจะมีลายดอกไม้คั่นเป็นจันทระ นอกจากนี้ยังมีลายแทรกเป็นระยะ ๆ มีลักษณะเป็นช่อยอดไขว้ที่ออกมาจากปลายของเส้นคู่วงโค้ง (*ลวดลายส่วนที่กล่าวนี้คือส่วนที่ใช้ในการศึกษาซึ่งจะกล่าวต่อไป*) กลุ่มที่สองอยู่ส่วนบนก่อนถึงบัวหัวเสามีลักษณะเป็นลายช่อดอกบัวบานมีก้านไขว้ไขว้

ทางด้านข้างทั้งสองด้าน ตอนบนของดอกจะมีก้านต่อขึ้นไปแล้วแยกออกเป็นใบไม้ทั้งสองข้าง (ดูภาพที่ 6) แต่ละดอกเรียงสับหว่างกันหรือเรียงต่อกันขึ้นไปจนถึงส่วนบัวหัวเสา

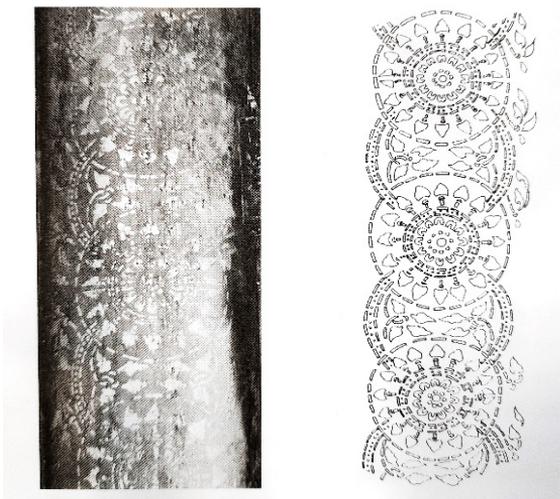
ภาพที่ 1 วิหารพระพุทธ วัดพระธาตูลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง

ภาพที่ 2 พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารพระพุทธ ปรากฏข้อความในตำนานวัดพระธาตูลำปางหลวง ความว่า “พระพุทธรูปเจ้าองค์หลวงอันอยู่ในวิหารด้านใต้ ก็หากมีแต่ก่อนมาแล” (สุรพล ดำริห์กุล, 70: 70: 2564)

ภาพที่ 3 ลายเสาด้านขวามือขององค์พระประธาน

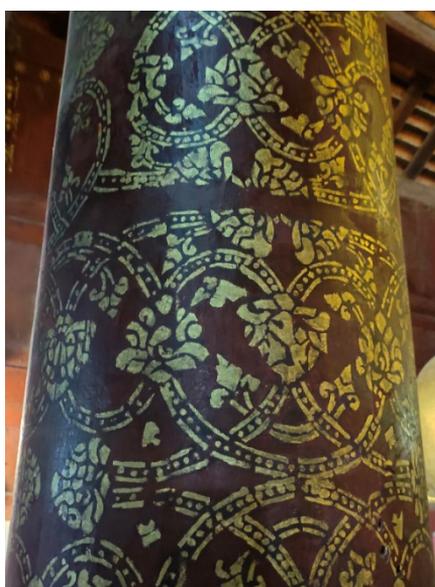
ภาพที่ 4 ลายเสาด้านซ้ายมือขององค์พระประธาน คู่ด้านหลังองค์พระประธาน
คู่ด้านหลังองค์พระประธาน (ภาพ: สุรพล ดำริห์กุล, 2564: 112)

ภาพที่ 5 เสาลวงคู่กลางวิหาร และ ภาพที่ 6 เสาลวงคู่ที่ติดกับฐานชุกชีด้านหน้าองค์พระประธาน

ในการศึกษาที่วิหารพระพุทธครั้งนี้จะเลือกสายทองเสาคู่ที่ติดกับส่วนฐานชุกชีด้านหน้าองค์พระประธานซึ่งมีลักษณะลวดลายที่พิเศษกว่าแบบอื่นมีการออกแบบที่ซับซ้อน (ดูภาพที่ 8 ,7) เพื่อค้นหาอัตลักษณ์และวิเคราะห์ลักษณะของแม่พิมพ์ต้นแบบที่ช่างโบราณใช้ในการประดับ โดยสายทองเสาคู่ดังกล่าวมีรูปแบบที่น่าสนใจ กล่าวคือ มีลักษณะเป็นเส้นคู่ขนานคดโค้งภายในเส้นคู่มีลายเม็ดประจำเรียงอยู่ภายใน ทุกเส้นไขว้โค้งตัดกันไปมาอย่างซับซ้อน โดยมีลายดอกไม้คั่นเป็นจังหวะ ส่วนปลายของดอกแต่ละดอกจะชี้ขึ้นลงสลับกันเรียงเป็นจังหวะ (ดูภาพที่ 8) ประเด็นสำคัญคือที่จุดตัดของแม่พิมพ์ลายจะมีลักษณะดอกผ่าซีกเรียงในแนวอนหันส่วนฐานดอกเข้าหากันปลายดอกด้านหนึ่งไปทางซ้ายอีกดอกไปทางขวา ซึ่งจุด

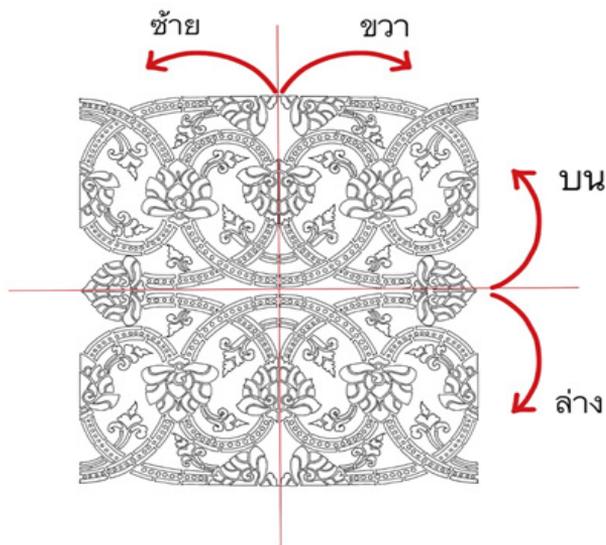
ตัดเนวนอนของดอกทำให้ทราบถึงลักษณะการสร้างแม่พิมพ์ต้นแบบที่ช่างโบราณออกแบบไว้ ในขณะที่เดียวกันที่จุดตัดแนวตั้งของดอกก็สามารถทำให้ทราบที่มาของต้นแบบลวดลายได้ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีลายแทรกเป็นระยะ ๆ มีลักษณะเป็นช้อยอดใบไม้ที่ออกขนานข้างของเส้นคู่วงโค้ง และบางส่วนออกที่ส่วนปลายของกลีบดอกไม้ ต้นแบบแม่พิมพ์ลายที่กล่าวมานี้สามารถใช้แบบแม่พิมพ์เดียวกันเรียงสลับทั้ง ซ้าย-ขวา, บน-ล่าง โดยแต่ละส่วนจะเชื่อมลวดลายต่อเนื่องกันที่จุดตัดแนวตั้งและเนวนอนของดอกไม้ รวมถึงจุดตัดของเส้นคู่ขนานวงโค้งที่มีเม็ดประจำเรียงอยู่ภายใน เมื่อนำลวดลายทั้งหมดมาเชื่อมต่อกันโดยรอบพื้นที่เสาทรงกลมจะทำให้เกิดเส้นวงโค้งมีดอกไม้คั่นเป็นจังหวะตามแนวเส้นที่ไขว้สลับกันอย่างซับซ้อนไปมา จึงถือเป็นความพิเศษที่ช่างโบราณได้สร้างสรรค์เอาไว้ที่น่าสนใจ

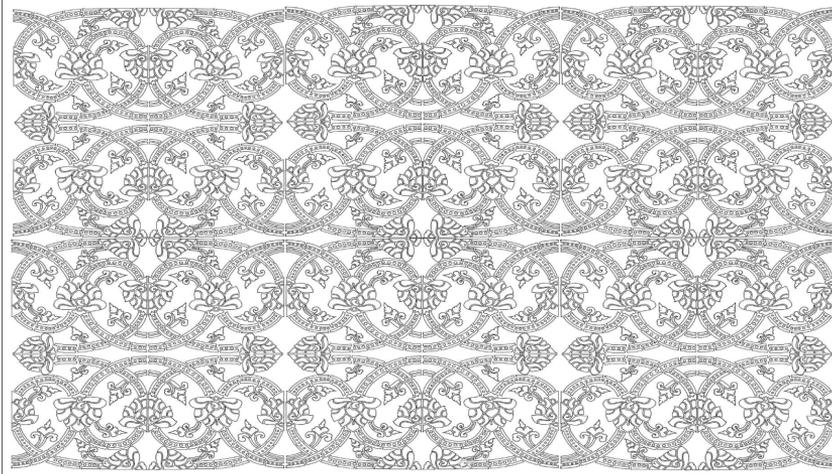
ภาพที่ 7, 8 ลายคำท่องเสาทรงแบบพิเศษ วิหารพระพุทธ ซึ่งมีลักษณะเป็นเส้นคู่ขนานคดโค้ง มีลายเม็ดประจำอยู่ภายในไขว้ตัดกันไปมาซับซ้อน จุดที่เส้นคู่ขนานตัดกันจะมีลายดอกไม้คั่นเป็นจังหวะ นอกจากนี้ยังมีลายแทรกเป็นระยะ ๆ มีลักษณะเป็นช้อยอดใบไม้ที่ออกมาจากปลายของเส้นคู่วงโค้ง

ภาพที่ 9 เส้นแสดงจุดตัดของดอกไม้แนวนอน ดอกไม้แนวตั้ง และเส้นคู่ขนานวงโค้ง

ภาพที่ 10 การวางลายแม่พิมพ์ต้นแบบที่สามารถเชื่อมต่อกัน โดยโดยสามารถวางในแนว ซ้าย-ขวา และ บน-ล่าง

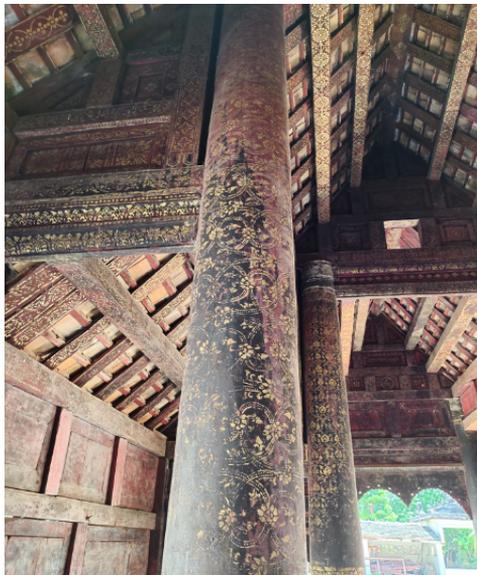
ภาพที่ 11 ลายเส้นจากแม่พิมพ์ต้นแบบนำมาเรียงต่อกัน

วิหารจามเทวี วัดปงยางคก อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง

ประวัติการก่อสร้างวิหารหลังนี้ไม่ปรากฏในเอกสารเป็นที่แน่ชัด จากตำนานเชื่อกันว่าวัดปงยางคกถูกสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระนางจามเทวี และต่อมาเชื่อว่ามี ความเกี่ยวข้องกับวีรกรรมของหนานทิพย์ช้าง หรือพระยาสุลละวะฤๅชัยสงครามผู้กอบกู้เอกราชให้กับเมืองนครลำปางในคราวรบกับพม่าเป็นที่สำเร็จ ในช่วงปลายพุทธ ศตวรรษที่ 23 และหนานทิพย์ช้างเคยบวชเรียนที่วัดแห่งนี้อีกด้วย ได้มีนักวิชาการเสนอว่าวิหารหลังนี้ถูกสร้างขึ้นใน ช่วงระหว่าง พ.ศ.2302-2275 (สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน, 7 :2530 อ้างถึงใน สุรพล ดำริห์กุล, 85 :2564) วิหารวัดปงยางคกเป็นอาคารเครื่องไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าวางในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก เป็นอาคารโถงขนาด 5 ห้อง เว้นส่วนท้ายของวิหารเท่านั้นที่มีการปิดผนังทั้ง 3 ด้านเพื่อทำเป็นห้อง ตรงกลางห้องท้ายวิหารมีมณฑปปราสาทหรือเรียกว่าโงงพระเจ้าเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานของวิหาร ลักษณะโครงสร้างโดยทั่วไปมีลักษณะแบบเดียวกับวิหารที่นิยมสร้างในสมัยล้านนา ส่วนกลางของวิหารมีเสาหลวงทรงกลมประดับงานลายคำที่มีความสวยงาม โดยมีจำนวนทั้งสิ้น 5 คู่ เว้นเสาคู่หน้าของวิหารที่ลวดลายลบเลือนจึงไม่สามารถศึกษาลวดลายได้

ภาพที่ 12 วิหารวัดปงยางคก อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง

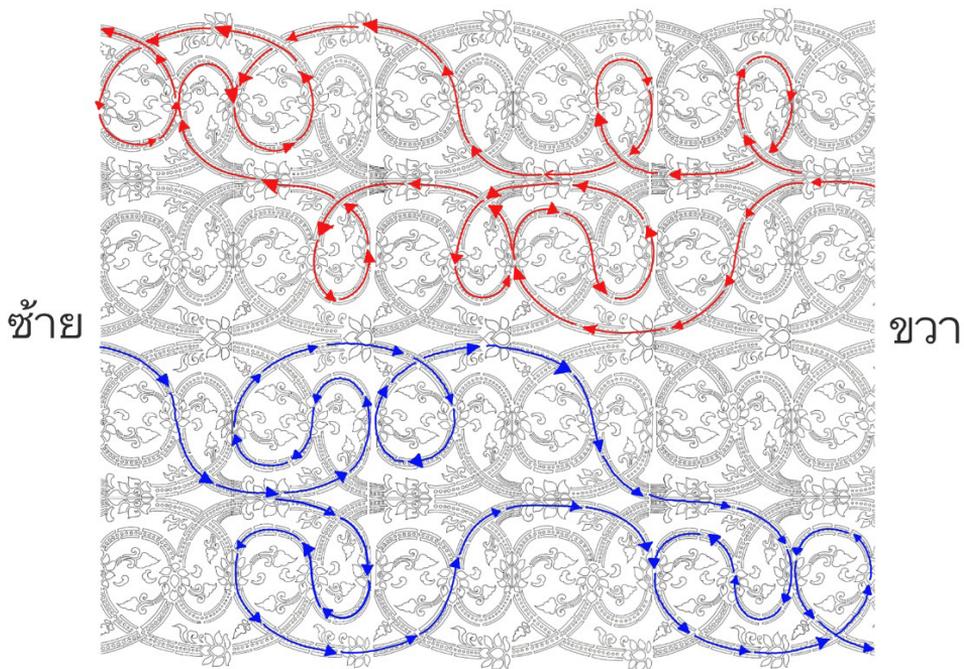
ภาพที่ 13 เสาหลวงวิหารวัดปงยางคก อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง

ในการศึกษาที่วิหารวัดปงยางคคครั้งนี้จะเลือกลายทองเสาคู่ที่อยู่กลางวิหารหากนับเรียงลำดับจากเสาหลวงคู่หน้าสุดจะอยู่ลำดับคู่ที่ 3 ซึ่งมีลักษณะลวดลายที่พิเศษกว่าแบบอื่น (ดูภาพที่ 14) ซึ่งมีการออกแบบที่ซับซ้อนมีเส้นเม็ดประจำโค้งสลับกันไปมาคล้ายกับลายทองเสาคู่ที่ติดกับส่วนฐานที่วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวงที่กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ แต่ลายทองเสาของวิหารวัดปงยางคคจะมีความสลับซับซ้อนในการออกแบบมากกว่า กล่าวคือ จะมีเส้นคู่ขนานภายในเส้นคู่จะมีเม็ดกลมเรียงตลอดแนวเส้นเรียกว่า ลายเม็ดประจำ หรือ ลายเม็ดไขปลา เส้นคู่ขนานนี้จะถูกออกแบบให้โค้งโค้งไปมาราวกับว่าแนวเส้นแต่ละเส้นสามารถเชื่อมต่อกันได้ทุกเส้นไม่ว่าจะกำหนดเริ่มจากเส้นใดก็ตาม หากกำหนดเริ่มเดินตามเส้นจากด้านขวาเส้นจะโค้งโค้งตามแนวไปมาและเดินทางจากด้านขวามาซ้าย หากเริ่มจากด้านซ้ายเส้นก็จะวิ่งเป็นแนวมาทางด้านขวา (ซึ่งไม่สามารถเดินย้อนคืนมาทางด้านที่ถูกกำหนดเป็นค่าเริ่มต้น ดูภาพที่ 15) ระหว่างเส้นโค้งโค้งจะมีลายดอกลอยคั่นเป็นจังหวะสลับปลายดอกแนวตั้งและปลายดอกคว่ำลง ส่วนดอกลอยปลายดอกแนวอนขึ้นส่วนปลายไปทางด้านซ้าย (ซึ่งเป็นจุดที่ช่วยสังเกตให้เห็นแนวของแม่พิมพ์ลายที่ถูกสร้างเอาไว้ให้เชื่อมต่อกัน) ดอกลอยแต่ละดอกยังทำหน้าที่เป็นจุดรวมและจุดแยกของเส้นโค้งอีกด้วย นอกจากนี้แนวเส้นโค้งยังประกอบไปด้วยกระหนก

ภาพที่ 14 ลายทองเสาหลวงแบบพิเศษวิหารวัดปงยางคค อ.ห้างฉัตร จ.ลำปาง

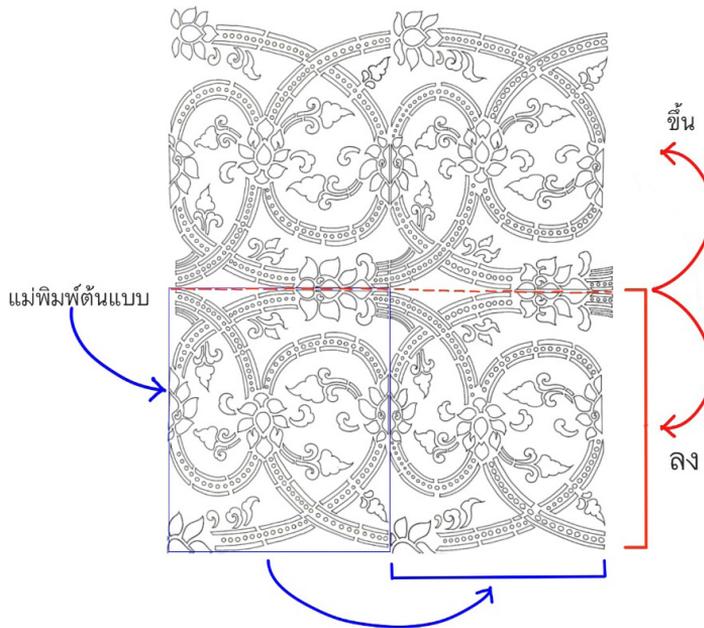
การสร้างแม่พิมพ์ลายต้นแบบของลายทองเสาหลวงวิหารวัดปงยางคกแห่งนี้มีความคิดที่แตกต่างจากแหล่งอื่น ๆ กล่าวคือ ออกแบบแม่พิมพ์หลักมาหนึ่งแบบจากนั้นยกแม่พิมพ์เดิมมาทางด้านขวาหรือซ้ายทั้งคู่ โดยให้อีกครึ่งของดอกลอยแนวตั้งตรงกัน (ลายดอกลอยแนวตั้งมักทำครึ่งเดียวทั้งซ้ายและขวาของแม่พิมพ์ ดูภาพที่ 16) จากนั้นก็กลับด้านแม่พิมพ์ขึ้นทางด้านบน (ดูภาพที่ 17) เรียงแม่พิมพ์ในลักษณะนี้โดยรอบตัวเสาโดยเรียงต่อเนื่องขึ้นทางด้านบนก็จะได้วิธีการในการสร้างงานลายค่าประดับส่วนทองเสาหลวงแบบพิเศษของวิหารแห่งนี้ (ดูภาพที่ 18)

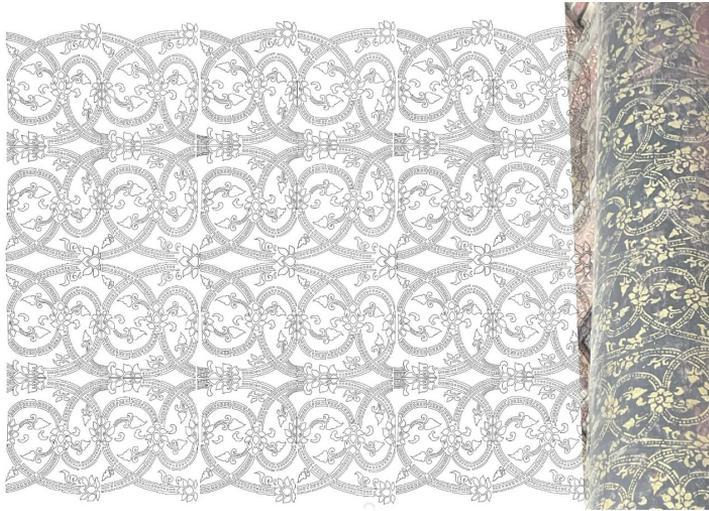
ภาพที่ 15 เส้นสีแดงแสดงการเคลื่อนที่ของเส้นวงโค้งจากขวามาซ้าย และจากซ้ายมาขวา
(ที่มา: วิทยา พลวิฑูรย์)

ภาพที่ 16 ลายดอกกลอยแนวตั้งมักทำครั้งเดียวทั้งซ้ายและขวาของแม่พิมพ์

ภาพที่ 17 ภาพแสดงการกลับด้านแม่พิมพ์คล้ายภาพสะท้อนขึ้นด้านบน

ภาพที่ 18 ลายเส้นจากแม่พิมพ์ต้นแบบนำมาเรียงต่อกัน

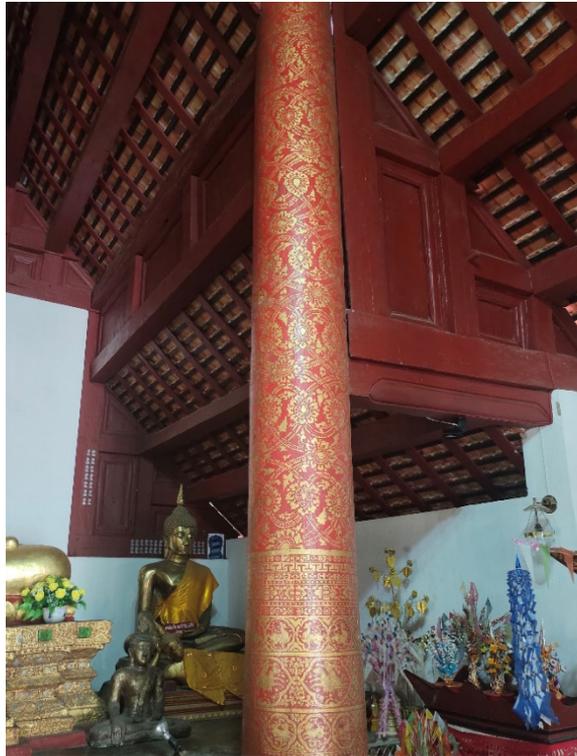
วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ อ.เมือง จ.ลำปาง

วัดพระธาตุเสด็จเป็นวัดสำคัญของเมืองนครลำปางมาแต่โบราณ มีวิหารเครื่องไม้ศิลปะล้านนาชื่อวิหารโคมคำตั้งอยู่ด้านทิศใต้ขององค์พระเจดีย์ประธานของวัด วิหารหลังดังกล่าวปรากฏข้อมูลในตำนานเจ็ดพระองค์กับหอคำมงคล ที่กล่าวว่า พระเจ้าหอคำดวงทิพย์เจ้าผู้ครองนครลำปางและราชเทวี ได้สร้างวิหารโคมคำหลังนี้ขึ้นในปี พ.ศ. 2366 (สุรพล ดำริห์กุล, 88 :2564) โครงสร้างวิหารในปัจจุบันเป็นอาคารเครื่องไม้มีผนังปูนปิดโดยรอบ ส่วนมุขโถงด้านหน้าเปิดโล่ง ห้องทำวิหารมีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปประธานขนาดใหญ่ ส่วนกลางวิหารมีเสาไม้กลมขนาดใหญ่เรียกว่าเสาหลวง มีงานลายคำประดับตลอดช่วงเสา โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือลายเชิงเสา และลายท้องเสา ส่วนบัวหัวเสาทำเป็นงานปูนปั้นรูปกลีบบัวประดับกระจก ลวดลายที่ประดับส่วนท้องเสานิยมทำลวดลายซ้ำกันเป็นคู่ ๆ ในการศึกษาคั้งนี้ได้เลือกเสาคู่ที่อยู่ด้านหน้าฐานชุกชีที่ประดิษฐานองค์พระประธานของวิหาร ซึ่งมีลวดลายที่มีลักษณะพิเศษ (ดูภาพที่ 20) ซึ่งมีรูปแบบลวดลายคล้ายลายท้องเสาแบบพิเศษที่วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง และวิหารจามเทวี วัดปงยางคก ซึ่งเชื่อว่าเป็นลวดลาย

ดั้งเดิมที่มีอายุอยู่ในคราวแรกสร้างวิหารราวกลางพุทธศตวรรษที่ 24 ลายทองเสาคู่ดังกล่าวมีลักษณะเป็นเส้นคู่ขนานมีลายเม็ดกลมอยู่ระหว่างเส้นคู่ขนานเรียงตลอดแนวเส้น ลักษณะเส้นทำเป็นวงโค้งไขว้สลับกัน มีดอกกลอยลักษณะทรงพุ่มสามเหลี่ยมที่ปลายดอกตั้งขึ้นสลับปลายดอกคว่ำลงคั่นระหว่างจุดตัดของแนวเส้นวงโค้ง นอกจากนี้ยังมีดอกกลอยทรงพุ่มแนวนอนที่เห็นส่วนปลายเข้าหากันและดอกกลอยที่เห็นส่วนฐานดอกเข้าหากันคั่นระหว่างจุดตัดของแนวเส้นวงโค้ง ที่ส่วนปลายดอกและฐานของดอกกลอยแต่ละแบบนั้นก็มีลายลักษณะคล้ายใบไม้ปลายแหลมปิดส่วนปลายของแนวเส้นวงโค้งหรือที่เรียกว่าลายยอดเครือเถาและมีกระหนกปลายแหลมแทรกเป็นระยะ

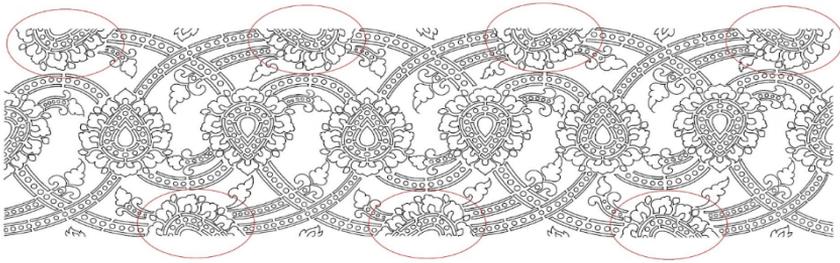
ภาพที่ 19 วิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ อ.เมือง จ.ลำปาง

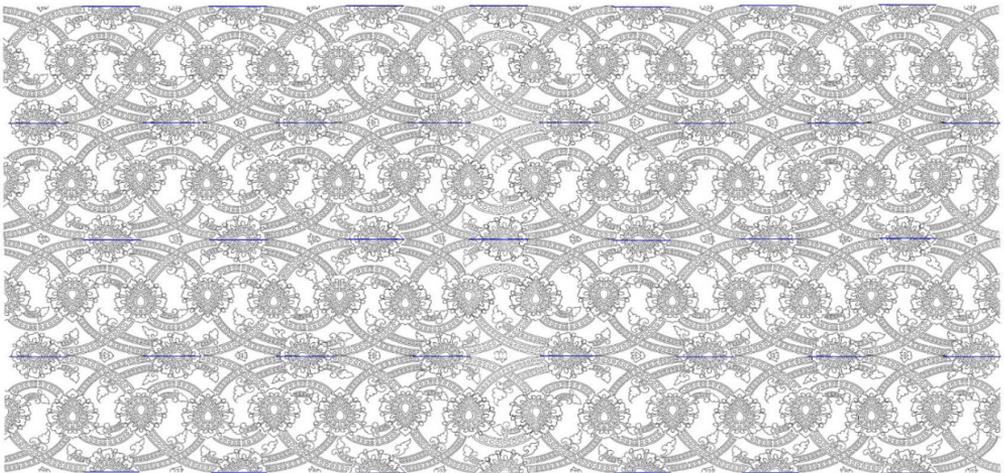
ภาพที่ 20 เสาหลวงวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ อ.เมือง จ.ลำปาง

จากการศึกษาพบว่าการสร้างต้นแบบแม่พิมพ์ลายท้องเสาหลวงแบบพิเศษของวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จแห่งนี้จะมีการออกแบบแม่พิมพ์ลายที่แตกต่างจากแม่พิมพ์ลายท้องเสาของวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง และที่วิหารจามเทวี วัดปงยางคก ถึงแม้ว่าหากมองแบบผิวเผินจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันก็ตาม แต่ในรายละเอียดของการสร้างแม่พิมพ์ต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ การออกแบบแม่พิมพ์ให้เป็นแผ่นยาวเท่าวงรอบของเสาหลวงโดยเรียงลักษณะของดอกกลอยปลายแนวตั้งสลับกับดอกกลอยปลายคว่ำลงไว้กลางแม่พิมพ์ จากนั้นวางดอกกลอยแนวนอนทั้งส่วนที่ปลายดอกและฐานดอกหันเข้าหากันเรียงเป็นแนวตามขอบบนขอบล่างของแม่พิมพ์ แต่ลักษณะของดอกกลอยแนวนอนทั้งหมดนี้จะออกแบบลายเพียงครึ่งดอก (ดอกผ่าซีก) (ดูภาพที่ 21) การออกแบบแม่พิมพ์ลายลักษณะนี้จะให้ความสำคัญกับการเชื่อมต่อลายที่แนวนอนของแม่พิมพ์ โดยสังเกตจากจุดตัดของดอกกลอยแนวนอนหรือดอกผ่าซีก

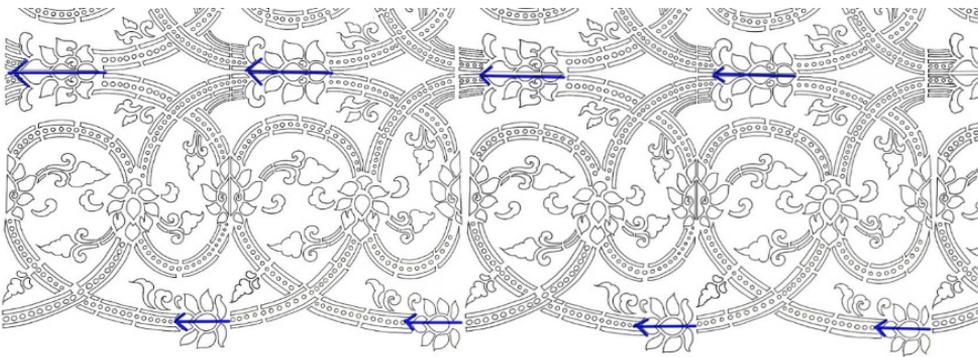
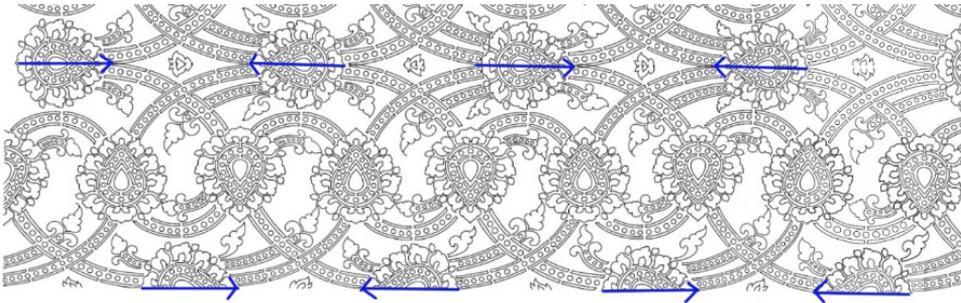
เป็นหลัก เมื่อเรียงเชื่อมต่อแล้วจะทำให้ดอกไม้ชีกแนวนอนดูเต็มดอก (ดูภาพที่ 22) การเรียงแม่พิมพ์จะเรียงโดยรอบเสาขึ้นทางด้านบนจนเต็มพื้นที่ของท้องเสา ส่วนการออกแบบแนวเส้นคู่ขนานที่เป็นวงโค้งไขว้สลับกันนั้นมีลักษณะเหมือนกับแนวเส้นวงโค้งของลายท้องเสาวิหารจามเทวี วัดปรางค์ก จะแตกต่างกันตรงที่ดอกกลอยแนวนอนของทุกดอกที่วิหารจามเทวีหันส่วนปลายดอกไปทางเดียวกัน คือหันไปทางด้านซ้ายของแม่พิมพ์ (ดูภาพที่ 23)

ภาพที่ 21 ในวงสีแดงแสดงดอกกลอยแนวนอนออกแบบลายเพียงครึ่งดอก (ดอกไม้ชีก)

ภาพที่ 22 การเชื่อมต่อลายโดยสังเกตจากจุดตัดของดอกกลอยแนวนอน เส้นสีน้ำเงินแสดงจุดเชื่อม

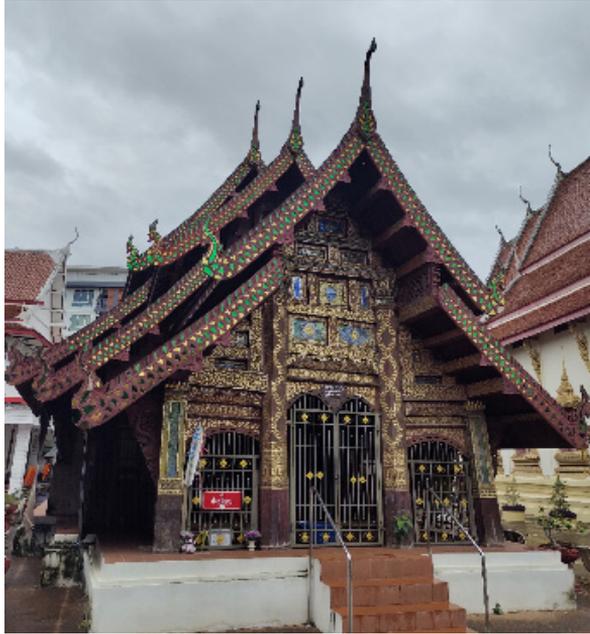

ภาพที่ 23 ภาพเปรียบเทียบลายเสาวิหารโคมคำ (ภาพบน) กับ วิหารจามเทวี (ภาพล่าง)

วิหารวัดคະตັกเชียงมัน อ.เมือง จ.ลำปาง

วัดคະตັกเชียงมันตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวัง ซึ่งเป็นแหล่งที่ตั้งเมืองนครลำปางแห่งใหม่ที่ได้มีการขยับขยายบ้านเมืองให้กว้างขวางขึ้นในราว พ.ศ. 2351 (ศักราชรัตนชัย, 67 :2561) สมัยเจ้าหอคำดวงทิพย์ เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์ที่ 3 ประวัติการก่อสร้างวัดไม่ปรากฏเป็นที่แน่ชัดแต่สันนิษฐานว่าจะสร้างขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 24 (สุรพล ดำริห์กุล, :2564

91) ที่เป็นช่วงขยับขยายบ้านเมืองมาในอีกฝากฝั่งของแม่น้ำวัง ในวัดแห่งนี้มีวิหารโบราณเป็นอาคารเครื่องไม้ศิลปะล้านนาด้านหลังวิหารมีศิลาจารึกระบूपี่ที่สร้าง พ.ศ. 2375 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นวิหารเครื่องไม้ขนาด 5 ห้องหันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก เป็นวิหารโถงเปิดโล่งทางด้านหน้าเว้นตั้งแต่ห้องที่ 3 ไปจนถึงท้ายวิหารจะมีผนังปิดทึบมีการเจาะเป็นช่องหน้าต่างเป็นช่อง ๆ ส่วนท้ายวิหารก่อผนังทึบมีฐานชุกชีประดิษฐานพระประธาน ส่วนกลางวิหารมีเสาไม้กลมขนาดใหญ่เรียกว่าเสาหลวง มีทั้งหมด 4 คู่ และเสาแปดเหลี่ยม 1 คู่อยู่ด้านหน้าสุดของวิหาร ทุกเสามีงานลายคำประดับตลอดช่วงเสา โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือลายเชิงเสา และลายท้องเสา ส่วนหัวเสาทำเป็นกลีบบัวซ้อนกัน ลวดลายที่ประดับส่วนท้องเสานิยมทำลวดลายซ้ำกันเป็นคู่ ๆ ในการศึกษาครั้งนี้ได้เลือกเสาหลวงอยู่ 2 คู่ที่อยู่ทางด้านหน้าของวิหาร ถัดจากเสาทรงแปดเหลี่ยมคู่น้ำสุดลงมา ซึ่งมีลวดลายที่มีลักษณะพิเศษ (ดูภาพที่ 28-25) รูปแบบลวดลายคล้ายลายท้องเสาแบบพิเศษที่วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารจามเทวี วัดปางยงคก และวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ แต่ที่วิหารวัดคะตึกเชียงใหม่ปรากฏลวดลายท้องเสาแบบพิเศษอยู่ 2 คู่ ซึ่งมีลวดลายแตกต่างกัน โดยแบบแรก (เสาหลวงคู่อี 3 นับเริ่มจากหน้าวิหาร) มีลักษณะเป็นเส้นคู่ขนานมีลายเม็ดกลมอยู่ระหว่างเส้นคู่ขนานเรียงตลอดแนวเส้น ลักษณะเส้นทำเป็นวงโค้งไขว้สลับกันไปมา มีดอกลอยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ปลายพุ่มตั้งขึ้นสลับปลายพุ่มคว่ำลงคั่นระหว่างจุดตัดของแนวเส้นวงโค้ง ที่ส่วนปลายสุดของเส้นวงโค้งปิดด้วยลายพุ่มข้าวบิณฑ์แนวนอนที่ชี้ส่วนปลายเข้าหากัน ระหว่างแนวเส้นวงโค้งกับลายพุ่มข้าวบิณฑ์มีกระหนกประดับเป็นระยะ ลักษณะโดยรวมของลวดลายทั้งหมดได้รับอิทธิพลรูปแบบศิลปะรัตนโกสินทร์ ส่วนลายท้องเสาแบบที่สอง (เสาหลวงคู่อี 2 นับเริ่มจากหน้าวิหาร) มีลักษณะใกล้เคียงกับแบบแรกที่กำลังกล่าวมาแล้ว แตกต่างกันเพียงลักษณะการไขว้ไปมาของเส้นคู่ขนานที่ทำเป็นวงโค้งเท่านั้น และที่สำคัญในลายท้องเสาแบบที่สองนี้ทำลวดลายให้เชื่อมต่อกันในแนวตั้ง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วลวดลายในลักษณะแบบพิเศษนี้มักเชื่อมต่อกันในแนวนอนรอบเสากลมและเรียงขึ้นไปเป็นชั้น ๆ

ภาพที่ 24 วิหารวัดคະตีกเชียงมั่นศิลปะล้านนา

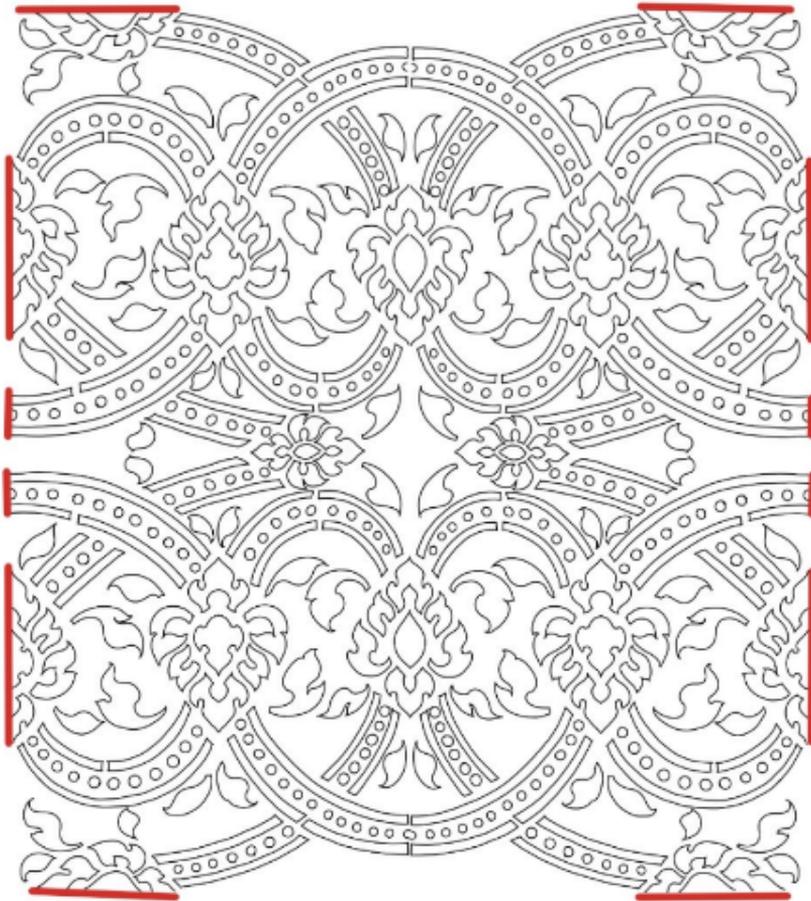
ภาพที่ 25-26 ลวดลายเสาหลวงวัดคະตีกเชียงมั่นที่มีลักษณะพิเศษ เสาหลวงคู่ที่ 3 นับเริ่มจากหน้าวิหาร ซ้ายเสาดันทิศใต้ ขวาเสาดันทิศเหนือ

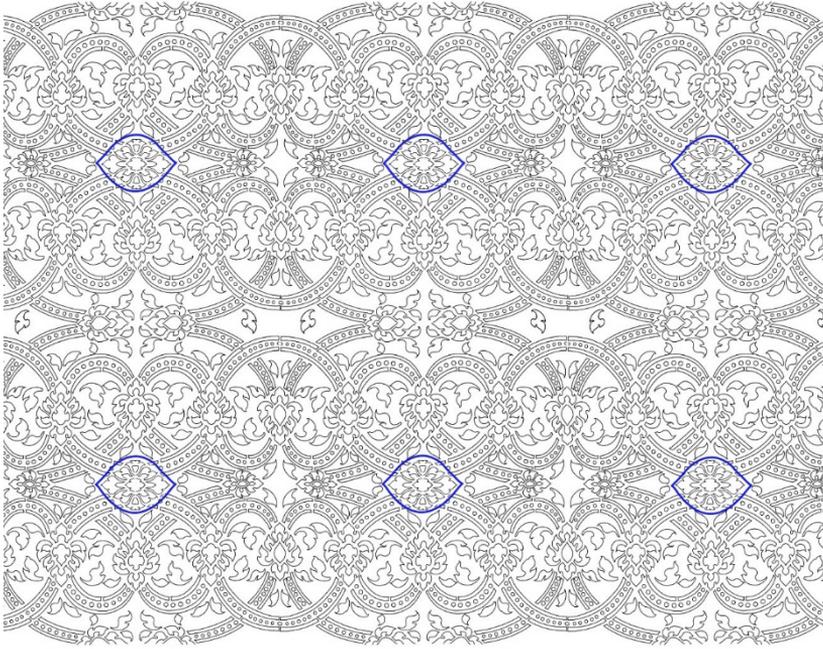
ภาพที่ 27-28 ลวดลายเสาหลวงวัดคดึกเชียงม้นที่มีลักษณะพิเศษ เสาหลวงคู่ที่ 2 นับเริ่มจากหน้าวิหาร ซ้ายเสาด้านทิศใต้ ขวาเสาด้านทิศเหนือ

จากการศึกษาพบว่าการสร้างต้นแบบแม่พิมพ์ลายทองเสาหลวงแบบพิเศษของวิหารวัดคดึกเชียงม้นแห่งนี้ หากมองแบบผิวเผินจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับลายทองเสาที่วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารจามเทวี วัดปงยางคก และวิหารโคมคำ วัดพระธาตุเสด็จ แต่ในรายละเอียดของการสร้างแม่พิมพ์แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ลายทองเสาแบบที่ 1 (เสาหลวงคู่ที่ 3 ดูภาพที่ 25 เสาต้นทิศใต้) สร้างแม่พิมพ์โดยกำหนดขนาดความยาวของแม่พิมพ์ให้เท่ากับวงรอบของเสากลม โดยสร้างชุดลวดลายหลักที่ถือว่าเป็นแม่พิมพ์ต้นแบบเพื่อให้ลวดลายเชื่อมและต่อเนื่องกันเมื่อแม่พิมพ์มาบรรจบกันที่จุดตัดของลาย (ภาพที่ 29) จากชุดลายหลัก 1 ภาพ สามารถนำมาเรียงสลับทั้ง ซ้าย-ขวา, บน-ล่าง โดยแต่ละส่วนจะเชื่อมลวดลายต่อเนื่องกันที่จุดตัดแนวตั้งและแนวนอนของดอกกลอยลายพุ่มข้าวบิณฑ์ รวมถึงจุดตัดของเส้นคู่ขนานวงโค้งที่มีเม็ดประจำเรียงอยู่ภายใน ลักษณะลวดลายดังกล่าวนี้มีวิธีการออกแบบที่คล้ายคลึงกับลายทองเสาหลวงแบบพิเศษที่วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นอย่างมาก (ดูภาพที่ 8) ต่างกันเพียงรสนิยมของลายในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ที่ใกล้เคียงกับศิลปะรัตนโกสินทร์ เป็นที่น่าสังเกตเพิ่มเติมในส่วนรายละเอียดของลวดลายเสาหลวงคู่ที่ 3 (เสาด้านทิศเหนือ ภาพที่ 26) ลวดลายภาพรวมเหมือนกับเสาด้านด้านทิศใต้ (ภาพที่ 25) แต่ที่จุดเชื่อมของเส้นวงโค้งมีลักษณะคล้ายลูกฟักชั้นระหว่างจุดตัดหรือจุดเชื่อมเพิ่ม

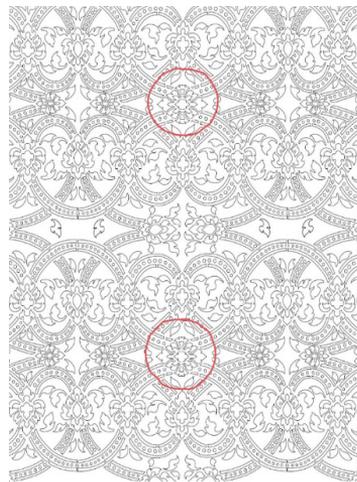
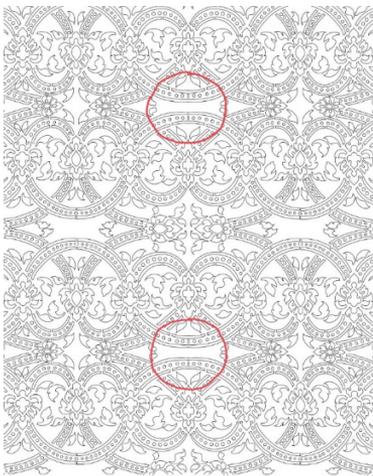
เต็ม (ดูภาพที่ 30) แสดงว่าการสร้างแม่พิมพ์ลายของเสาทั้งคู่นี้ค่อนข้างชุดกัน (ดูภาพที่ 31) อาจเป็นเพราะว่าขนาดของเสาแต่ละต้นมีเส้นรอบวงที่มีขนาดแตกต่างกันจึงต้องสร้างแม่พิมพ์ให้สัมพันธ์กับขนาดพื้นที่เสาแต่ละต้น หากใช้แม่พิมพ์ของอีกเสาแล้วลายอาจไม่บรรจบกันสนิท หรือช่างอาจต้องการลวดลายเพิ่มเติมเพื่อให้เกิดความแตกต่างอย่างกลมกลืน

ภาพที่ 29 ลายแม่พิมพ์นแบบ เสาหลวงคูที่ 3 เสาถนนทิศใต้ เสนสีแดงแสดงจุดตัด และจุดเชื่อมลาย

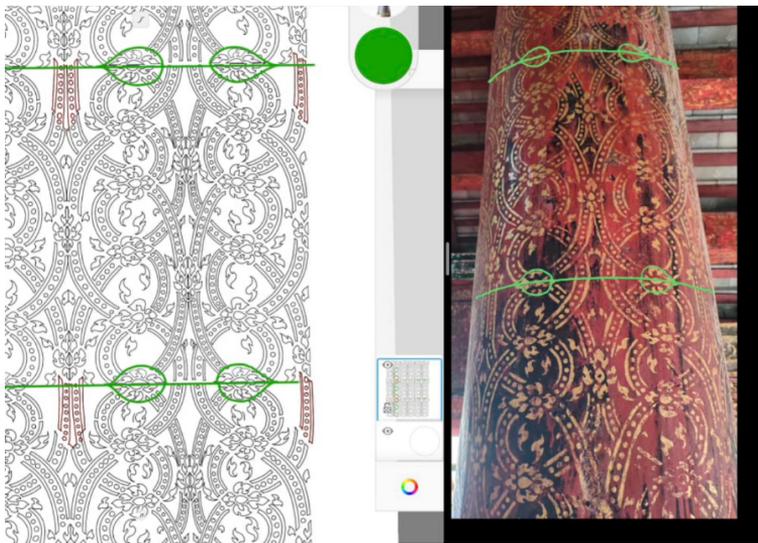

ภาพที่ 30 ลายลูกปักชั้นระหว่างจุดตัดหรือจุดเชื่อมของวงโค้ง เสาหลวงคู่ที่ 3 เสาต้นทิศเหนือ

ภาพที่ 31 ตำแหน่งเดียวกันของเสาหลวงคู่ที่ 3 จุดตำแหน่งวงสีแดง เสาต้นทิศใต้ (ภาพซ้าย) กับ เสาต้นทิศเหนือ (ภาพขวา) ที่แตกต่างกัน

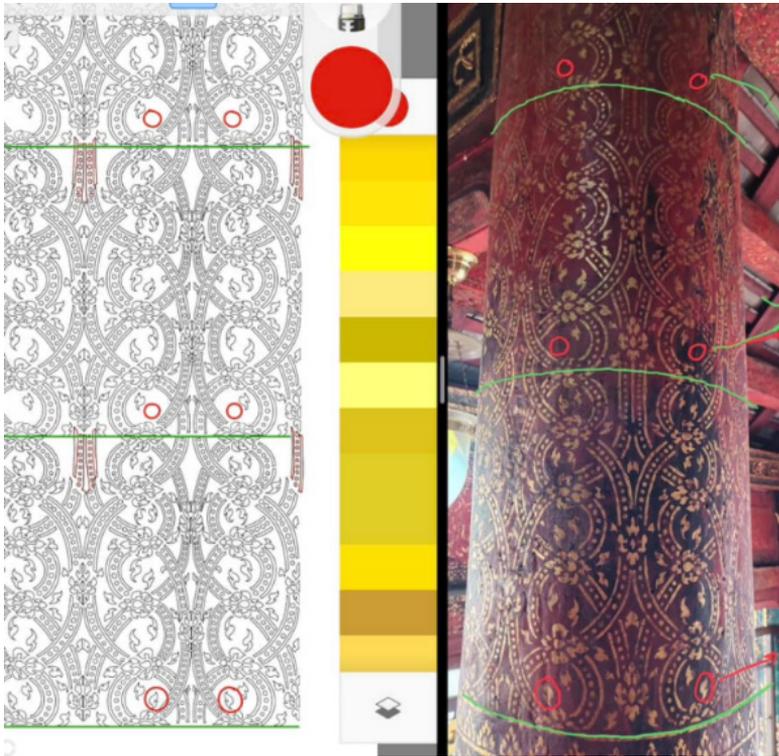
ลายทองเสาแบบที่ 2 (เสาลงคู้ที่ 2 รูปภาพที่ 27-28) ลวดลายเสาลงคู้ที่ 2 นี้ มีการวางแนวของแม่พิมพ์ต่างจากแบบอื่น ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมด เนื่องด้วยลักษณะการวางแม่พิมพ์ในแนวตั้งทำให้ลวดลายของเส้นวงโค้งที่ปรากฏจะคดโค้งขึ้นไปในแนวตั้งตลอดพื้นที่ทองเสาไปถึงส่วนยอดเสาลง ลวดลายส่วนใหญ่ยังคงลักษณะแบบแผนของลายที่ใกล้เคียงกับเสาคู้ที่ 3 ในแหล่งเดียวกัน แต่ทว่ามีรายละเอียดปลีกย่อยอยู่ 4 ประเด็นที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน **ประเด็นแรก**แม่พิมพ์หลักมีจุดเชื่อมลายหรือจุดตัดของลายโดยสังเกตจากลายทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ที่หันส่วนปลายออกจากกันในแนวนอนดูเส้นสีเขียว (รูปภาพที่ 32) หากนำแม่พิมพ์เดิมมาเชื่อมต่อกันขึ้นไปจะทำให้ครึ่งของพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ถูกผ่าครึ่งดูเต็มรูปและลายเส้นวงโค้งก็จะเชื่อมต่อกันด้วย

ภาพที่ 32 เส้นสีเขียวแสดงจุดเชื่อมและจุดตัดของแม่พิมพ์หลัก

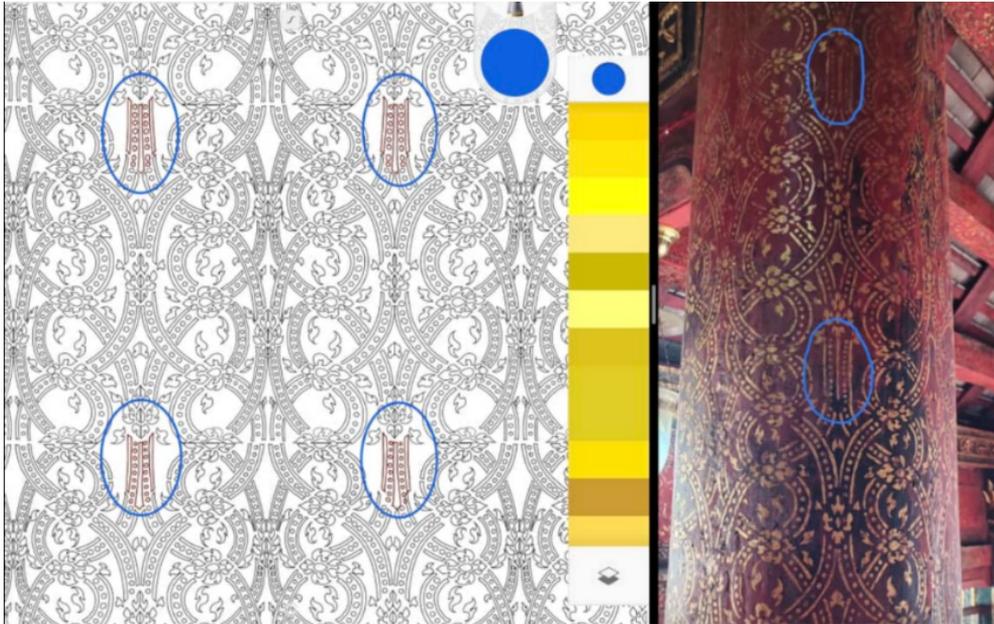
ประเด็นที่สองที่แม่พิมพ์ลายแฉวงล่างสุดปรากฏมีกระหนกประกอบกับลายพุ่มข้าวบิณฑ์ครึ่งซีกที่หันส่วนปลายชี้ออกทางซ้ายและขวา แต่ในตำแหน่งจุดเชื่อมต่อลายแม่พิมพ์แฉวงที่ 2 กลับไม่ปรากฏลายกระหนกประกอบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ และส่วนปลายของพุ่มข้าวบิณฑ์

ก็หันเข้าหากัน แม่พิมพ์ในแถวที่ 3 ก็ไม่ปรากฏลายกระหนกประกอบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ (ดูจุดวงกลมสีแดงและเส้นแบ่งแม่พิมพ์ทั้ง 3 แถว ภาพที่ 33) สรุประเบียดนี้ได้ว่าการทำงานแม่พิมพ์ลายทองเสาลวงคู่ที่ 2 ของวิหารวัดคະตึกเชียงม่วนนี้มีการสร้างต้นแบบแม่พิมพ์ลายอยู่ 2 ชุด โดยชุดแรกจะเริ่มในแถวที่หนึ่งต่อขึ้นจากลายเชิงเสา คือแม่พิมพ์ต้นแบบที่มีลายพุ่มข้าวบิณฑ์ครึ่งซีกมีกระหนกประกอบ ส่วนแม่พิมพ์ชุดที่ 2 จะเชื่อมต่อกับจุดเชื่อมของแม่พิมพ์ชุดแรกวางในแถวที่ 2 และ 3 ต่อเนื่องขึ้นไปจนถึงส่วนปลายของเสา คือแม่พิมพ์ต้นแบบที่ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ไม่มีกระหนกประกอบ (ดูภาพที่ 33)

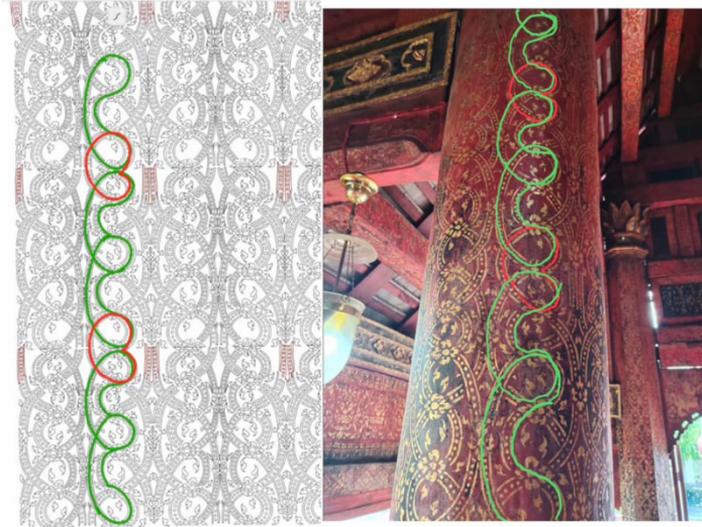
ภาพที่ 33 จุดวงกลมสีแดงแสดงพื้นที่การประดับกระหนก เส้นตัดสีเขียวแสดงแถวของแม่พิมพ์ต้นแบบ

ประเด็นที่สาม ระหว่างแม่พิมพ์แต่ละแถวที่เชื่อมต่อกันปรากฏลายเส้นคู่ขนานจำนวนสองคู่ที่มีเม็ดกลมเรียงอยู่ภายในทำในแนวตั้งซึ่งมีจุดตัดที่ชัดเจน ทำเป็นแม่พิมพ์ประกอบอีกชุดหนึ่งใช้เชื่อมระหว่างแม่พิมพ์หลักของแต่ละแถว ช่วยให้เกิดความต่อเนื่องของเส้นวงโค้ง (ดูในวงสีน้ำเงิน ภาพที่ 34)

ภาพที่ 34 เส้นคู่ขนานแนวตั้งจำนวนสองคู่ที่มีเม็ดกลมเรียงอยู่ภายในทำหน้าที่เชื่อมระหว่างแม่พิมพ์หลักของแต่ละแถว

ประเด็นสุดท้าย จำนวนของเส้นวงโค้งที่ไขว้สลับกันไปมาสามารถแยกออกได้เป็น 2 กลุ่ม โดย กลุ่มแรกเป็นเส้นวงโค้งที่มีส่วนโค้งของเส้นที่ยืดยาวกว่ามีทั้งจังหวะที่ต่อกันและบางจังหวะที่ทับซ้อนกัน (ดูกลุ่มเส้นสีเขียว ภาพที่ 35) กลุ่มเส้นวงโค้งกลุ่มที่สองมีส่วนวงโค้งที่แคบกว่ามากมักจะทับซ้อนในแนววงโค้งกลุ่มแรกที่ต่อกันอยู่ทำให้เกิดแนวเส้นที่ทับซ้อนกันไปมา (ดูกลุ่มเส้นสีแดง ภาพที่ 35) ซึ่งในแต่ละจุดที่ต่อกันหรือทับซ้อนกันจะมีลายพุ่มข้าวบิณฑ์ในแนวนอนชิ้นส่วนปลายไปทางซ้ายและขวาสลับกัน ซึ่งทำหน้าที่เป็นจุดเชื่อมต่อหรือใช้คั่นแนวเส้นวงโค้งของทุกเส้น

ภาพที่ 35 เส้นสีเขียวกลุ่มเส้นวงโค้งแบบยาว เส้นสีแดงกลุ่มเส้นวงโค้งแบบแคบ
ลายทองเสาลวงคู่ที่ 2 วิหารวัดคະตึกเชียงใหม่

องค์ความรู้จากการศึกษา

1. รู้หลักการและขั้นตอนทางเทคนิคงานลายคำล้านนา
2. พบกระบวนการการออกแบบสร้างสรรค์แม่พิมพ์ต้นแบบลายคำประดับทองเสาวิหารสกุลช่างลำปาง
3. ความรู้จากภูมิปัญญาเชิงช่างที่บูรณาการณผสมผสานศาสตร์ด้านอื่น ๆ

บทสรุป

จากการศึกษารูปแบบลวดลายและถอดรหัสภาพแม่พิมพ์ต้นแบบลายคำล้านนาประดับส่วนทองเสาวิหารสกุลช่างลำปาง ทั้ง 4 แห่งนี้ถือเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของล้านนาที่มีความสำคัญและควรค่าแก่การอนุรักษ์เป็นอย่างยิ่ง ความคิดสร้างสรรค์จากอดีตที่แสดง

ภูมิปัญญาเชิงช่างที่สามารถเชื่อมโยงกับศาสตร์ด้านอื่น ๆ ได้อย่างลงตัว ทำให้การศึกษาค้นคว้า มีความรู้ใหม่ ๆ เพิ่มมากยิ่งขึ้น การศึกษาและถอดรหัสสภาพที่ซ่อนอยู่ในความงดงามของลาย คำประดับทำให้เข้าใจถึงกระบวนการออกแบบสร้างสรรค์ในแต่ละแหล่งที่มีการสืบทอดและมีพัฒนาการที่แตกต่างกันตามลำดับ

การสืบทอดทางด้านรูปแบบที่ยังคงปรากฏอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะลวดลาย ท้องเสาหลวงคู่ที่ติดกับส่วนฐานชุกชี วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง ที่เป็นต้นแบบที่เก่าที่สุดราวพุทธศตวรรษที่ 21 จากการศึกษาก่อนหน้านี้ของ ศาสตราจารย์เกียรติคุณสุรพล ดำริห์กุล พบว่ากลุ่มงานลายคำที่ประดับภายในวิหารแห่งนี้มักนิยมประดับเฉพาะส่วนห้อง ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประธานขนาดใหญ่เท่านั้น ส่วนเสาหลวงคู่อื่น ๆ ในวิหารประดับ เฉพาะบริเวณเชิงเสาเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าลายท้องเสาคู่ดังกล่าวมีรูปแบบที่เก่ากว่าแหล่งอื่น ๆ สังเกตจากลักษณะของลวดลายดอกไม้หรือดอกบัว (ดอกลอย) และลวดลายประกอบอื่น ๆ เช่น ลายยอดเครื่องเถา และลายดอกไม้ที่มีความใกล้เคียงกับธรรมชาติ ทั้งนี้ยังแสดงให้เห็นถึง อิทธิพลในศิลปะจีนในสมัยราชวงศ์หยวนราชวงศ์หมิง ที่ศิลปะล้านนาได้รับอิทธิพลผ่านงาน เครื่องถ้วยที่มีการเขียนลวดลายประดับอย่างสวยงามอิทธิพลดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่องานประดับ ในศิลปะล้านนาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา และปรากฏชัดในช่วงยุคทองของล้านนา พุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งสอดคล้องกับงานลายคำที่ประดับที่วิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง นอกจากนี้ลายเส้นคู่ขนานที่มีเม็ดกลมประดับเรียงภายในที่เรียกว่า ลายเม็ดประจำ หรือ ลายไขปลา ที่ทำเป็นวงโค้งไขว้สลับกันไปมาดูเหมือนว่าจะเป็นลายที่นิยมและถือเป็นลักษณะ เด่นของงานลายคำล้านนา สกุลช่างลำปาง และเป็นที่ยอมรับใช้ประกอบกับลวดลายประเภทต่าง ๆ ที่ปรากฏในช่วงเวลาต่อมาเป็นลำดับ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ลวดลายเส้นวงโค้งเม็ดประจำที่ไขว้สลับกันไปมา และมีลายดอกไม้ไขว้ไปไม้ประกอบ ยังปรากฏสืบทอดมาที่ลายท้องเสาวิหารจามเทวี วัดปงยางคก ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 23 จากรูปแบบลวดลายดอกไม้และลายยอดเครื่องเถาที่ประดับในกลุ่มเดียวกันนี้ยังคงรักษา แบบแผนจากรูปแบบที่ปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21-22 ที่มีมาก่อน แต่ในรายละเอียดคง มีการปรับเปลี่ยนตามรสนิยมที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ผลจากการถอดรหัสสภาพแม่พิมพ์ต้นแบบ ของลายท้องเสาหลวงวิหารจามเทวี วัดปงยางคก ทำให้ทราบว่ากระบวนการออกแบบและวิธีการวางแม่พิมพ์ต้นแบบมีความคิดที่ซับซ้อนแตกต่างจากแหล่งอื่นดังได้กล่าวมาแล้ว

ต่อมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ลวดลายเส้นวงโค้งเม็ดประคำที่ไขว้สลับกันไปมา และมีลายดอกไม้ใบไม้ประกอบยังปรากฏทำสืบต่อมาที่ลายเสาวิหารโคมค้ำ วัดพระธาตุเสด็จ ที่สร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 2366 และที่วิหารวัดคดกเชียงม่วน ระบุปีที่สร้าง พ.ศ. 2375 โดยมีเจ้าหอคำดวงทิพย์เจ้าผู้ครองนครลำปางองค์สำคัญเป็นผู้อุปถัมภ์ทั้งสองแห่งนี้ หากมองถึง พัฒนาการของลวดลายแล้วที่วิหารโคมค้ำ วัดพระธาตุเสด็จ จะมีรายละเอียดของลวดลายที่เป็นสายวิวัฒนาการที่สืบทอดจากงานในรุ่นพุทธศตวรรษที่ 23 สังเกตได้จากลายยอดเครือเถาที่ยังคงรูปแบบและทำสืบต่อกันมาในช่วงระยะหลัง นอกจากนี้ลายดอกไม้ลักษณะคล้าย ดอกบัวทรงพุ่ม (ดอกลอย) ก็เริ่มปรับปรุงให้มีลักษณะเป็นแนวประดิษฐ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งต่างจากงานรุ่นเก่ากว่าที่นิยมทำเลียนแบบธรรมชาติหรือได้รับรูปแบบอิทธิพลศิลปะจีน อีกทั้งยัง ปรากฏลักษณะการสลับยอดของลายกระหนก และการบากลายที่เริ่มแสดงอิทธิพลศิลปะ แบบรัตนโกสินทร์ที่มีบทบาทเข้ามามากขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ส่วนที่วิหารวัดคดก เชียงม่วน ยังนิยมใช้ลายทองเสนาในลักษณะเดียวกันนี้มาประดับถึง 2 รูปแบบ และมีพัฒนาการ เพิ่มมากยิ่งขึ้น ทั้งแนวการวางแม่พิมพ์ต้นแบบที่มีทั้งแนวนอนและแนวตั้งรวมถึงสร้างแม่พิมพ์ เชื่อมลายเพิ่มเติม ภาพรวมของรูปแบบที่ปรากฏมีอิทธิพลศิลปะแบบรัตนโกสินทร์เข้ามาปะปน ค่อนข้างมากกว่าที่วิหารโคมค้ำ วัดพระธาตุเสด็จ โดยทำในลักษณะลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลาย ลูกฟัก และลายกระหนกแบบทางภาคกลาง แต่การโค้งไขว้สลับกันของแนวเส้นวงโค้งยังคง ทำตามแบบแผนงานยุคเก่า จึงถือเป็นพัฒนาการของลวดลายล้านนาที่ถูกผสมผสานอิทธิพล จากภายนอกวัฒนธรรมได้อย่างลงตัว

จากบทสรุปที่กล่าวมาตามลำดับนี้แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ความพิเศษของงาน ลายคำประดับส่วนทองเสนาหลวงที่เป็นแบบแผนที่ทำสืบทอดต่อ ๆ กันมาในแต่ละช่วงสมัย และที่สำคัญลวดลายกลุ่มนี้ยังปรากฏเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดลำปางเป็นหลัก อาจกล่าวได้ ว่าเป็นแบบแผนของงานสกุลช่างลำปางอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- ศักดิ์ รัตนชัย. (2561). “ประวัตินครลำปาง”. ใน **หนังสือแนะนำนครลำปาง. ฉบับอนุสรณ์การ**
แข่งขันกีฬาเขต 5. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภา.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2564). **ลายคำล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: เมืองโบราณ.**
- สำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน. (2530). **วิหารจามเทวี วัดปงยางคก. กรุงเทพมหานคร:**
โรงพิมพ์การศาสนา.